Kontakt személy

Szeminárium Észtországban

Az észtországi Viljandiban *Szociális munka a börtönökben* elnevezéssel szemináriumot tartottak. Az értekezletet az észt büntetés-végrehajtási igazgatóság szervezte, elnöke a bv. főigazgatója volt. Az észteken kívül lett, litván, orosz, lengyel, cseh, dán, svéd, finn és magyar delegációk vettek részt a programokon. Az észtek nem titkolt szándéka volt, hogy a szemináriumon tapasztalatokat gyűjtsenek a szomszédos, illetőleg a kelet-európai országok börtön-reszocializációs programjairól és bemutassák, mennyit fejlődött bv. rendszerük a rendszerváltozás óta.

Észtország a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján került a Szovjetunióhoz, tehát ötven évig idegen katonai megszállás alatt álló állam volt. A szovjetek igyekeztek Észtországot eloroszosítani. Míg a II. világháború előtt a lakosság 90 százaléka észt nemzetiségű volt, addig mára ez az arány a 60 százalékot sem éri el. A fegyveres testületekbe szinte kizárólag orosz nemzetiségűek kerülhettek be. Ebből következik, hogy a bv.-sek nagy része is orosz. A helyzetet bonyolítja, hogy az észtek általában nem beszélnek oroszul, az oroszok pedig észtül. Az orosz nemzetiségűek csak akkor kaphatják meg az észt állampolgárságot, ha észt nyelven vizsgát tesznek. Így fordulhatott elő az a furcsa helyzet, hogy az észt bv. testület magas rangú tisztjei orosz és nem észt állampolgárok.

Az új észt állam a régi, nagyrészt kaszárnyákból és istállókból kialakított zárt rendszerű börtönöket örökölte. A bv. szakembergárdája nem túlságosan képzett, a szociális munkások (börtönnevelők) középfokú végzettséggel rendelkeznek. A börtönök meglehetősen zsúfoltak. Viljandiban meglátogattuk az ország egyetlen, fiatalkorúakat fogva tartó intézetét. Itt tiszta, rendezett és jól felszerelt, de szűk zárkákat láttunk.

Az észt bv. jelenleg a változás stádiumában van. Gyökeresen át kívánják alakítani a rendszert, a börtön megtorló-elszigetelő jellegét igyekeznek reszocializációs orientációjúra változtatni.

A svéd börtönszociális munkát tartják példának, és ezt a rendszert szeretnék saját hazájukban is megvalósítani. Egyébként ez a törekvés váltotta ki a legnagyobb vitát a szeminárium résztvevői között. Az észtek minden börtönükben szeretnének működtetni egy teamet, amely szociális munkásokból, pszichológusokból és orvosokból állna. A szociális munkások – akiket ebben a rendszerben kontakt személyeknek hívnak – egy személyben lesznek fegyőrök és a reszocializáció végrehajtói. Tehát nincs külön felügyelői és nevelői gárda, hanem 10-15 fogvatartott tartozna a kontakt személyhez, aki egy személyben látná el a két munkakör fel-

adatait. A svédeknél ez a rendszer három éve működik, és meglehetősen jól funkcionál, de nem szabad elfelejteni a következőket: Svédországban csak a nyitott börtönökben alkalmazzák ezt a szisztémát. A svéd kontakt személyek főiskolát, egyetemet végzett, okleveles szociális munkások, akiket négy évig készítettek fel erre a hivatásra. A svédországi rendszerben a kontakt személy az utógondozásban is részt vesz, állandó kapcsolatban áll külső szociális szervezetekkel és munkaközvetítőkkel. Észtországban ez nem így működik. Ráadásul Svédország a világ egyik legfejlettebb gazdaságával rendelkező országa, Észtország pedig szegény állam.

A szemináriumon minden részt vevő delegáció félórás előadást tartott hazája büntetés-végrehajtásáról. Számunkra a skandináv rendszerek voltak érdekesek, hiszen a volt szocialista országok bv. módszereit már jórészt ismertük. A skandináv – finn, svéd, dán – rendszerek nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindháromnak jellemzője az emberközpontúság. A büntetés-végrehajtás fő célja itt a rehabilitáció, a társadalomtól való elszigetelés csak a súlyos és többszörösen visszaeső bűnelkövetőknél szempont. Főként kislétszámú börtönöket működtetnek, ahol 10-15 fogvatartott jut egy szociális munkásra.

A fogvatartottak száma is alacsony. Finnországban jelenleg 3200 elítélt van. Ez nemcsak azért alakult így, mert a bűnözés alacsonyabb, mint nálunk, hanem azért is, mert a bíróságok csak mint végső büntetőeszközt alkalmazzák a börtönbüntetést. Ezekben az országokban a legelterjedtebb büntetési forma a közhasznú munkavégzéssel egybekötött pártfogói felügyelet alá helyezés. Fiatalkorúaknál szinte ez az egyetlen büntetési nem, így fordulhat elő, hogy Dániában jelenleg hat fiatalkorú fogvatartott van. (Ezt a számot a szemináriumon jelen lévő – egyébként 25 éve bévés – dán szociális munkás hölgy magasnak tartotta és az igazságszolgáltatás hibájául rótta fel.)

Természetesen északon sem minden tökéletes. Kelet-európai kollégákkal ellentétben a skandinávok számos problémát vetettek fel, melyeket orvosolni szeretnének. Ebből kitűnik, hogy ők nem tekintik szentnek és sérthetetlennek a kialakult rendszert, a meglévő büntetés-végrehajtási fokozatokat.

Svédországban például – és ez nekünk is ismerős – gondként jelentkezik, hogy az irányító, az igazgatási és humán szolgálatok, valamint a biztonsági részlegek túlságosan elszigetelődtek egymástól, nincs meg a kellő kommunikáció közöttük, így nehézkesen tudnak együttműködni. A magasan kvalifikált, igazgatásban dolgozó munkatársak csak az irányítással foglalkoznak. Mindezt úgy, hogy egyáltalán nem, vagy csak keveset találkoznak a rabokkal és a börtönszemélyzettel. A humán szolgálat, amely a bv. érző lelke, ellentétben van a biztonsági részleggel, ahol „csak" őriznek.

A skandinávok a problémák megoldásának kulcsát a személyzet képzésében, folyamatos tréningezésében látják. Rendszeresek a megbeszélések, a továbbképzések. Természetesen a magas szakmai nívó fenntartásának ára van, melyet az államnak kell megfizetnie. A bévések fizetése jóval magasabb, mint más közalkalmazottaké. (Viszonyításképpen: egy svéd országos parancsnoksági osztályvezető háromhavi fizetéséből tud venni egy új autót.)

A szervezeti kérdések után rátértek a szeminárium tényleges témájára, a szociális munkára. Már az első napon világossá vált számunkra, hogy a skandinávokon kívül egyik delegáció sem tudta pontosan, mit is

jelent ez a fogalom. A szovjet utódállamokból érkezettek szociális munkán a rab megrendszabályozását értik, a lengyel és a cseh kollégák a pedagógiai eszközökkel történő megnevelést, de mindenképpen olyan folyamatot, amelyet szükséges elvégezni a fogvatartottal, ha akarja, ha nem. Részükről tehát átnevelésről és nem a börtön nyújtotta szolgáltatásokról – mint például képzés, szakképzés, szabadulás utáni beilleszkedés támogatása stb. – van szó. A volt szocialista országokban nagy gond a bévés szakembergárda képzetlensége is. A szovjet utódállamokban a szociális munkások túlnyomó többsége iskolázatlan, a vezetők pedig főként belügyi akadémiát vé-geztek, ahol inkább politikai-katonai ismereteket oktattak. Nehéz elvárni ezektől az emberektől – akik ez idáig más hagyományok szerint dolgoztak –, hogy eddigi elveiket feladva empátiával közeledjenek a fogvatartottakhoz, és önmagukkal egyenlőkként kezeljék őket. Úgy gondolom, sokak számára ezen a szemináriumon lett nyilvánvaló – a Skandináviában evidenciának számító tény –, hogy a börtönök reszocializációs, rehabilitációs tevékenysége nem magányos nevelők, szociális munkások harca az elítélt megjavításáért, hanem összetett csoportmunka, amelyben pszichológusok, szociális munkások, börtönfelügyelők, pártfogók és külső karitatív szervezetek munkatársai együtt dolgoznak. Ez természetesen azt feltételezi, hogy a munkatársak napi kapcsolatban álljanak egymással, rendszeresen közös megbeszéléseket tartsanak, ahol nemcsak az éppen aktuális problémákat beszélik meg, hanem lelki támogatást is kapnak munkájukhoz.

Egy másik – véleményem szerint nagyon fontos – téma a pártfogók kérdése volt.

Szándékosan nem bírósági pártfogókról beszélek, mert Nyugat-Európa és Skandinávia legtöbb államában a hivatásos pártfogók a bv. alkalmazottai, illetőleg más önkormányzati, állami szervek munkatársai. Úgy tűnik, ez a szervezeti különbség nem elhanyagolható a reszocializációs tevékenység hatékonysága szempontjából. A szociális munka, a fogvatartott társadalomba való beilleszkedésének segítése nem állhat meg ott, hogy az elítélt szabadul. Nálunk az a gyakorlat, hogy amint a fogvatartott kilép a börtön kapuján, elveszítjük szem elől, és – hacsak nem kerül vissza – nem is hallunk róla többet. Pártfogói rendszerünk hatékonysága némi kívánnivalót hagy maga után. Jelenleg inkább csak kontrollt gyakorolnak a feltételes szabadságon lévők felett, mintsem szociálisan segítenék őket. Persze, nehéz helyzetben vannak ők is, hiszen szegény az ország, munkanélküliség van, nincs lakás, munkásszállás stb. Mindez igaz, azonban a pártfogónak nem az elítélt szabadulása után kellene elkezdenie a munkát. Európában sok országban – és Amerikában is – a pártfogó a börtönben is dolgozik, ismeri a fogvatartottat, annak családját, és már jóval a szabadulás előtt kész tervekkel rendelkezik az elítélt jövőjére vonatkozóan. A pártfogók együtt „élnek" a bévésekkel, csak így lehet hatékony a munkájuk.

Ahogy mindennapi tevékenységünk során döntő jelentőségű a kommunikáció, úgy fontosak a rendszeres nemzetközi tapasztalatcserék is. Igaz ugyan, hogy mivel minden ország más-más sajátosságokkal rendelkezik, ezért nem lehet rendszereket kritika nélkül lemásolni, de ezek a megbeszélések mégis jó ötletekkel szolgálhatnak.

Bereczki Zsolt